

Савчин Мирослав Васильович,

доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, м. Дрогобич

ДУХОВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСКОНАЛОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті аналізується сутність, феноменологія, механізми становлення духовної ідентичності особистості, її вплив на внутрішній світ, людину та її життя.

Ключові слова: відповідальність, добро, дух, духовна ідентичність, духовність, духовна любов, зло, містична настанова, свобода.

Савчин М. В. Духовная идентичность как определяющая характеристика совершенной личности

В статье анализируется сущность, феноменология, механизмы становления духовной идентичности личности, её влияние на внутренний мир человека и его жизнь.

Ключевые слова: ответственность, добро, дух, духовная идентичность, духовность, духовная любовь, зло, мистическое повеление, свобода.

Savchyn M.V. Religious identity as a defining feature of the perfect personality

The essence, phenomenology, mechanisms of spiritual identity establishment of personality, his/her influence on inner human world and his/her life are analyzed in the article.

Key words: responsibility, goodness, spirit, spiritual identity, spirituality, spiritual love, evil, mystic orientation, freedom.

Актуальність дослідження. Труднощі в аналізі проблематики автентичної духовності особистості зумовлені тиском на дослідників раціональної традиції та наукового методу взагалі. Але на переконання багатьох методологів психології [3; 4; 5; 8; 9] «вигнати» духовне із психології – значить омертвити психіку та особистість, відірвати психологічну науку від загальної системи теологічного знання та практики, знищити основи і передумови її повноцінного і прогресивного розвитку. Автентичне трактування духовності особистості полягає в розгляді духу як вищого і визначального начала в людині, яке не зводиться до психічної психологічного. Щоб збагнути автентичну суть людини, необхідно зрозуміти глибини власного Я, звернутися до «внутрішньої особи», бо всередині людини є дехто такий, хто більший, ніж Я [1].

Справжня «духовність – це пошук Бога у власній душі, це життя з Богом, у Богові, любов до Бога і несення божественного світла любові людям, дарування їм творчого божественного світла» [2, с. 242]. Духовність, за М. Бердяєвим, є справжньою (в цьому сенсі «первинною») реальністю для людини. Як визначальна сутність людини, духовне відкриває причинний поступ-розвиток, зумовлюючи в її душі (психіці) головні переживання, мотиви і смисли, думки та поведінку. Духовність задає головну мету життя і розвитку людини, виявляється в почутті духовної родинності до всього людського і звеличення. Відтак, людина має жити так, щоб кожна хвилина її існування, усе неодмінно було поставлене у відношенні до найглибших основ буття.

Духовність є базисним мотивом буття людини, відповідає її сутності, суттєвим, істинним властивостям, вона є «всезагальною істинною сутність людей» [4, с. 25–26]. Але в сучасному світі явно перебільшено культивується індивідуальність, не акцентується увага на спільнішому, для всіх єдиному, що є основою для любові. Корінні мотиви буття – однакові для всіх людей. В цих мотивах — найвища загальнолюдська істина, яка «може бути тільки одна, конкретна. Багато індивідуальних істин, на які претендують люди, є нонсенсом [5]. Міра цілісності людини теж зумовлена «мірою персоніфікації в ній Божественного. Людина настільки цілісна, наскільки приєднана до Бога: шукає Бога, живе з Богом, живе Богом. Духовність – необхідна умова досягнення людиною щастя. Вона визначає шлях до досягнення душевної гармонії, справжньої радості буття, пошуку в гармонії в собі.

Отже, є всі підстави, окрім соціальної, професійної, національної та дещо однобоко розглядуваної особистісної, виділити найважливішу ідентичність людини – духовну, яка стосується сакрального виміру буття. Вона знаходить онтологічне вираження у духовних станах віри, трансцендентної любові і свободи, станах безпристрасності і безмовності, чесноти і каяття, у святості, інтуїції та виражається в інсайті, пасіонарності, харизмі та геніальності, в одухотворених особистісних процесах, станах і властивостях, у чистому сумлінні, ефективній рефлексії, самовладанні в ситуаціях, коли традиційна психотерапія виявляється безпорадною. Духовна ідентичність стосується внутрішньої сторони душі, духа, як

поле смислотворення, як орієнтиру руху. Вона пов'язана із важко вловимими гранями становлення, в якому поєднуються зріле сумління та інтенційність, проявляється онтологічний зв'язок між людиною та Богом, виникають можливості реалізації їх діалогічної єдності.

Метою статті є дослідження духовної природи особистості, визначення основних ціннісних орієнтирів людини у взаємозв'язку із трансцендентним її началом.

Мета передбачає виконання таких завдань:

- Аналіз складових духовної ідентичності особистості;
- розмежування типів свободи;
- визначення суті духовної рефлексії.

Виклад основного змісту статті. Духовна ідентичність — це вищий момент людської індивідуальності, вона задає головну мету життя і розвитку людини, виявляється в почутті духовної родинності до всього людського і звеличеного. Ця ідентичність проявляється у живому ставленні до Бога, встановленні зв'язку між Богом і людиною, бо часто людина просто знає про Бога, але не знає про Бога. За розвиненої духовної ідентичності воля Бога поступово входить у людське життя, спочатку ззовні, а згодом і зсередини, настільки, що над усім переважає любов Божа, яка обожає людське буття.

Розглянемо складові духовної ідентичності особистості. До них належать: 1) прийняття дії духа (духовної сфери) у власному душевному світі; 2) наявність духовної віри; визначеність у фундаментальних здатностях людини – любити, творити добро і боротися зі злом, прийняття чи відкриття свободи та відповідальності; 3) містичній настанові [9].

Охарактеризуємо ці складові. За своєю природою дух, як стверджує К. Ясперс [9], – це божественне в людині, а не просто частина її ідентичності, це божественна присутність, божественний елемент в людині. Дух – абсолютне ціле, істинне, нескінченне й водночас справжнє у внутрішньому світі людини, якого не можна до кінця збагнути [6]. Одухотвореність – це миттєвий, одноразовий, індивідуальний, змістовно невихолощений стан душі, який співвідноситься сам з собою (Г.-В.-Ф. Гегель). Дух є скрізь, пронизує всю душевну суть та екзистенцію людини, миттєво впливає на всі сторони її життя, гармонізуючи та звеличуючи її (К. Ясперс). Дух людини – це божественний ірраціональний, позараціональний, надраціональний елемент у людині. Він передбачає постійне трансцендентування, проявляється в людяності, любові, добрі та красі. Дух спрямовує людину до добродійності та беззаперечного сприйняття Бога.

Дух є ані суб'єктом, ані об'єктом, одночасно тим і тим; ні скінченим, ні нескінченим, ні окремим, ні цілим, а є єдність спокою і руху, становлення та існування. Він є справжнім і живим субстанційним центром людини, в якого немає претензій на панування. Одночасно він нікому не підпорядкований. Дух перебуває у всеосяжній цілості з багатьма відношеннями і стосунками людини, проявляється у всіх місцях її перебування, визначає це перебування та напрям поступу. Життя духу – це життя в напрямі до найвищої людської якості, об'єктивності, доброї форми та справжньої гармонії. Дух передбачає постійне трансцендентування в людському житті [7].

Як зазначає К. Ясперс [9], у внутрішньому світі людини та її житті дух синергетично вбирає в себе усі суперечності, причому постійно надаючи силу окремим складовим суперечностей, але одночасно не здійснюючи фінального (кінцевого) та заспокоїливого їх примирення. Він ніколи не йде на абсолютний синтез, в якому світ був би цілим, бо він став би спокійним, а відтак – мертвим. Антиномічний синтез духу одночасно спричиняє до життя пари протилежностей, які постійно то відокремлюються, то єднуються. Життя людини немовби пробігає по вузькому гребені, обабіч якого безодні відірваних ізольованостей хаосу та скам'янілостей. Це життя між хаосом і доброю формою. Спираючись на одну протилежність, реальне життя людини стає нецілим, потрапляє у глухий кут. Одночасно, середне між двома протилежностями теж – не ціле, а є розвитком окремих частин.

Антиномічно рух духу існує доти, доки існує роздвоєння між суб'єктом та об'єктом. У реальному житті це роздвоєння сприймається абсолютним, нескінченим. Одухотворене життя – це не боротьба обох сторін протилежностей, в якій одна сторона неминуче перемагає, а боротьба у напрямі синтезу до сформованої повноти. Людина з розвиненою ідентичністю долає антиномії, вдаючись до містичних переживань. Відтак, духовна ідентичність – це пошук духа у власній душі, це життя з Богом, у Богові, любов до Бога і несення божественного світла любові іншим людям, дарування їм творчого божественного світла. Душа людини – це місце, де здійснюється людський вибір: а) вибираючи духа, душа стає духовною; б) звертаючись до плоті, вона стає плотською.

Другою складовою духовної ідентичності є віра людини в безсмертя душі, її вічне життя, незнищенність творіння людського духу, розвиток і збагачення духовного життя. Віра в трансцендентне — стрижень екзистенціальної проблематики людини. Онтологічними проявами трансцендентної віри в Бога є: 1) постійний діалог людини з Богом; 2) відкриття людиною Бога в собі, «зустріч» з Іншим, звернення до Іншого, прийняття Його як «шляху істини і життя»; 3) любов до Бога і бажання цілковитої єдності з Ним; 4) обоження людини.

Віра – це тонке бачення людиною суті всього суцього в собі та світі. Вона дарується людині, і вона повинна бути готовою до віри в Бога. У духовному плані життя у вірі досконаліша від життя з дотриманням чисто людських чеснот і діянь. Її результат – це абсолютний спокій і втіха. Вона робить ближчим і знайомішим невидиме, проявляючись у дологічному (позалогічному, надлогічному) волевиявленні, інтуїтивному осягненні свого покликання реалізувати об'єктивно існуючий, автентичний сенс життя, сенс конкретної ситуації, сенс взаємодії з іншою людиною. Духовна ідентичність визначає в людині смислову вертикаль, яка визначає і спрямовує її розвиток до вищих сфер духовності, утверджуючи справжній сенс життя.

Суть віри полягає не у предметному баченні, бо розширення предметності віддаляє людину від містичного. У ній відсутня будь-яка раціональність, у неї немає ніякої логічної форми, протилежностей, суперечностей, відносностей предметів, нескінченності й антиномії. Духовна віра – це життя з інтелектуальним скепсисом, це істинний шлях до істинного знання, до істинного та абсолютного сенсу.

Справжня віра – це віра, яка засяяла в душі від світла благодаті, від освічення ума, що скріплює серце, щоб воно не хиталося у цілковитій певності надії у спасіння. Духовна віра допомагає розв'язувати нескінченну проблематику життя, осмислювати його, долати відчай і страх, нігілістичні настрої, переосмислювати страждання. Смысл віри завжди спрямований на становлення і майбутнє, на вічне, позачасове.

Автентична духовна ідентичність передбачає прийняття людиною любові як фундаментальної цінності та здатності. Чисто людська любов – це не володіння іншою душею, а життя з нею і через неї, разом з нею, єднання зі Всесвітом. Вона є єдиноподуктивною, правильною і розумною основою людських стосунків (Е Фромм). У ній людина знаходить своє справжнє Я, реалізує свою істинну природу. Тільки в любові відбувається гармонійний зв'язок людини зі світом, бо її власна цілісність, індивідуальність повністю зберігається, не руйнується конвульсивними реакціями.

Але духовна трансцендентна любов має принципово інше походження і виміри. Її суть – абсолютність стосунків, серце, в якому об'єднуються всі зв'язки існуючого, це наймогутніший магніт, який тільки може уявити собі людський розум, здатен об'єднати навіть те, що за людською логікою об'єднати неможливо. Перша реальність такої любові – відмова від ствердження власної абсолютності, вихід із себе, визнання центру в Іншому. Справжня любов є любов'ю хресною, вона породжує дар, тотожний її величчю. Вона може лише страждати і бути чистою жертвою, аж до смерті.

Духовна любов має три ознаки: вона всеосяжна, вічна, рівна до всіх[2; 5; 8]. Людина, яка досягла цієї любові, стає не тільки духовною, але й високоморальною особистістю, сповненою високої душевної гармонії і щастя. Ця любов породжує радість утвердження найістотнішої духовної суті людини. Вона підносить людину над її природними, психічними та соціальними силами, які сковують і спонукають до егоїстичного самоствердження, конфліктів і конформізму, соціальності, але не духовності.

Лише духовна любов може любити тих, хто нас скривдив, щиро радіти і дякувати Господові за успіх того, хто нас образив. Примирення з ворогами, опонентами, недругами – не тільки примирення між людьми, а й внутрішнє синергетичне єднання душевних сил самої особистості, як суб'єкта любові, до цього часу відштовхуваних. Любов об'єднує різноманітності, але не знищує їх, може забезпечити гармонійне єднання всіх суперечностей та антиномій людської особи, заліковує всі травми психіки, особистості та тіла, які утримують людину в стані сум'яття та страждання. Творячи стосунки любові з іншими людьми у житті, людина підноситься до Неба. Любові не існує поза свободою, а навпаки, справжнє значення свободи усвідомлюється лише в любові.

Визначеність позиції особистості у сфері добра і зла та діяння на творення добра і боротьба зі злом ще одна складова духовної ідентичності. Необхідність творення людиною добро зумовлено основною суперечністю світу – протиставлення добра і зла, любові та ненависті, вічного (живого) й минулого (смертного). Зустріч з абсолютним добром викликає в людини справжнє задоволення. Справжня доброта несе з собою велике полегшення, а часом – величезну небезпеку, залежно від того, як людина їй відповідає. Творення людиною добра сповнює її духовним здоров'ям, породжує нову реальність, в якій гармонійно поєднано земне й небесне. Чим більше добра творить людина, тим більше вона тішиться, а чим більше робить зла, тим сильніше страждає її душа. Справжнє творення добра – це жертвування чимось своїм: добробутом, комфортом, відкладанням виконання своїх справ на пізніше, жертвування сном, спокоєм тощо. Окрім того, заради досягнення навіть великого добра аж ніяк не можна допускати навіть малого зла.

Творення добра невіддільне від боротьби зі злом. Як велике випробування для людини, боротьба зі злом, для слабкої людини може перетворитися на непосильну спокусу, що призводить її до покірності злу. Так, м'якосердечній людині легко втратити межу між добром і злом, не зауважити, що любов закінчується там, де починається зло. Якраз духовна ідентичність, дозволяє встановити точну межу для своєї нерозбірливої і безпринципної чутливості та змушує прозріти. Здійснення мети Бога – це підтримання добра, блага, що служить збереженню і розвитку життя. Перед людиною, яка духовно визначається, постає проблема коренів зла.

Здатність творити добро невіддільна від здатності любити. Духовно розвинена людина бажає блага всім, оскільки любить всіх, навіть ворогів. Але цей заклик стосується тільки особистих ворогів людини, власних ненависників, гонителів, ображальників. Особистість з розвиненою ідентичністю веде постійну боротьбу з лиходіями не як з особистими ворогами, а як з ворогами справи Божої на землі. Це цілком стосується заповіді про прощення образ.

У цьому плані перед людиною постає духовна проблема, бо після пробачення залишається відкритою і невирішеною проблемою – що ж діяти з кривдником не як з людиною, яка особисто мене образила і якій за людською логікою «необхідна» від мене помста чи «відплата», а що після мого прощення буде з нерозкаяним грішником. Але людина не має ні можливості, ні права прощати образу, нанесену іншому, лиходійство, топтання божих і людських законів. У цьому плані виділено умови духовної допустимості зовнішнього опору злу, навіть з допомогою фізичної протидії: а) є даність справжнього зла; б) людина правильно сприймає його; в) людина сповнена любові; г) вона володіє силою волі для протидії злу; д) усі умовляння, переконання, навіть молитва не дають результату. Тільки за даних умов фізичний вплив є необхідним, практично єдино справжнім засобом. Це означає, що коли я бачу справжнє лиходійство і немає можливості зупинити його моїм душевно-духовним впливом і я справді сповнений любові і володію волею у творенні божественного добра не тільки в мені, а й поза мною, аж тоді я не даю свободи лиходієві злодіяти і духовно губити інших. Людина повинна втрутитися і припинити злодійство фізичним опором, йдучи свідомо на небезпеку, страждання чи навіть смерть і, можливо, навіть на приниження і спотворення моєї особистої праведності.

Творення добра – це ствердження живого і справді вільного буття. Творення зла – заперечення духу і творення небуття. Причина добра – це живе знання, причина зла – незнання. Корінь і початок зла залежить від вільного вибору людини. Добро завжди пов'язане з любов'ю, жертвою, нетлінною свободою та автентичною відповідальністю. Навпаки, зло – це нелюбов, роз'єднаність, це не жертва, а вигода, egoїзм, себелюбство, це тлінна свобода вибору без особистої відповідальності.

Розвинена духовна ідентичність передбачає спрямованість людини на володіння і творення свободи та прийняття відповідальності. Свобода є необхідним атрибутом особистості, це онтологічний вимір людського буття (Ж.-П. Сартр). В індивідуальному плані свобода – це здатність людини розпочинати ряд дій, переживань і думок від самої себе, а не з якоїсь іншої причини. Традиційні трактування свободи як усвідомленої необхідності, свободи вибору є обмеженими, бо свобода як вибір відразу обмежує і не залишає для людини простору вільного діяння.

Поставши наодинці зі своєю свободою, без внутрішніх орієнтирів (духовних, моральних, соціальних та психологічних цінностей та ідеалів) для прийняття рішень, людина переживає тривогу і страх, бо потрапляє у владу сліпого випадку, стає заручником обставин. Вона стає цілком залежною від непередбачуваного диктату моменту, почуває себе покинутою напризволяще. Від людини залежить як вона використовуватиме свою свободу. Свобода тільки заради свободи веде до відсутності будь-яких обов'язків і зобов'язань, що в результаті породжує відчуття порожнечі. Окремі особи хапаються за ілюзію свободи, вважаючи, що будуть «вільні по-справжньому», якщо почнуть робити все, що заманеться. Свобода як відсутність обов'язків, призводить до переживання почуття втраченості, внутрішньої спустошеності, внаслідок цього людина чіпляється за ерзац-свободу. Одночасно існує й інша небезпека: людина може розгубитися серед різноманіття інтересів і можливостей та стати безпорадною перед важкою проблемою вибору.

Завдяки духовній ідентичності порожнеча «свободи від» перетворюється на повноту «буття для», коли основним смислом свободи стає відповідальність. Відповідальне життя завжди осмислене, це моє життя. У цій ситуації постають запитання: за що відповідаю, перед ким відповідаю (сумління, інші люди), чому відповідаю (смісл відповідальності), який результат моєї відповідальності (виконані завдання, досягнення, розвиток), досвід відповідальної поведінки. Звичайно, у свободі життя людині завжди важче, відповідальніше і трагічніше. Свобода багато чого вимагає, часто звалюючи на людину майже непосильний тягар відповідальності за все.

Існують три принципово різних, відмінних одна від одної, хоча природно взаємопов'язані типи свободи. По-перше, це свобода волі як властивість людини, завдяки якій вона може визначати свою позицію щодо добра і зла, наскільки вона їх бачить. Це здатність до внутрішнього самовизначення. По-друге, це свобода дій, реалізація у своєму житті добра чи зла. Одна справа, що я орієнтуюся в постало-му переді мною добром і злом, визначаю своє ставлення, роблю вибір щодо добра і зла, та абсолютно інша справа, коли я цей вибір хочу реалізувати у практичному житті. І тоді виникають труднощі, бо людина пов'язана з іншими людьми, з навколишнім світом, навіть зі своїм власним станом тіла, душі. Вона багато чого б хотіла, та зробити це не може з різних причин. Так, як тільки проблема стосується зовнішнього людського світу, то ми одразу стикаємося з питанням соціальних прав, прав людини (свобода друку, слова та інформації, свобода дій, релігійна свобода тощо).

По-третє, це духовна свобода, онтологічною суттю якої є її незалежність від необхідності та свободи вибору. Ця свобода має трансцендентне походження і в абсолютному сенсі визначена позитивно. Це

подяка, це абсолютна свобода, коли людина діє відповідно до власного буття, до своєї природи, щоб не йти за зовнішніми, минушими, швидкоплинними імпульсами. Свобода особистості – це її самоподолання як необхідності, що творить себе, протиставлення її собі та подолання цієї даності.

Автентична свобода трансцендентна світу цьому, вона бере початок у іншому місці, пропонується як царський дар. Мати свободу – означає бути образом і подобою Бога. Свобода ніколи не є об'єктом для людини, вона навіть не дія, але швидше – творча відповідь Подателю, відповідь на Його запрошення встати у свободу служіння і свідчення про небесні начала людської істоти. Осягнення свободи можливе тільки через безпосереднє переживання її в самому собі, у своєму особистому досвіді. Духовна свобода – це влада людини над самою собою, причому, не просто сила волі, не стоїчна позиція, а володіння станом безпристрасності, коли людина не грішить, утримується від гріха. Духовна ідентичність особистості передбачає її визначеність у тому, що є гріхом, які типи і види людських гріхів та як людина має їх уникати.

Найгостріше проблема свободи вибору постає перед людиною із суперечливими внутрішніми схильностями. Звичайна людина має свободу в її нижчій формі – свободі вибору між добром і злом, вона знає про свободу, але часто не знає свободи і не має її. Людина як творець свободи і відповідальності повинна актуалізувати істинно потенційний сенс свого життя, який швидше можна знайти у світі, ніж усередині неї, ніж всередині своєї психіки. Цей сенс життя безумовний, адже охоплює навіть потенційний сенс страждання. Свобода людини полягає в тому, щоб: а) стати повноцінно розвинутою, духовною особистістю і припинити жити відповідно до зовнішніх норм і принципів; б) здійснювати трансцендентацію, виходячи за межі себе, бути собою, відповідати за свій вибір перед собою.

Духовна ідентичність виражається в містичній настанові особистості, яка знімає протилежності суб'єкта і об'єкта (Я і предмета), коли людина відмовляється як від розширення предметного світу, так і від власної індивідуальності та суб'єктності. У цій настанові відсутня раціональність, бо у ній немає ніякої логічної форми, протилежностей, суперечностей, відносностей предметів, ніякої нескінченності й антиномії.

Інтегративно духовна ідентичність особистості проявляється в повноцінній екзистенції, загальній оптимістичній спрямованості життя до досконалості, гармонії, людській універсальності особистості (примноженні талантів), актуальності віри, надії, любові та мудрості, реалізації тенденції бути (духовне і моральне самоствердження і самовираження). Духовна ідентичність виявляється в актуалізації й опредметненні духовних інтенцій особистості – це дорога до себе, в серцевину власного життя, це зустріч із власною глибиною, коли кінцевою метою людини є досягнення іманентної і трансцендентної основи сущого, пізнання Бога через самопізнання, реалізація внутрішнього потенціалу. Становлення духовної ідентичності унезалежнює індивідуалістичність та індивідуальності, спрямовує її до ідеальної мети – вдосконалення, об'єднує її з усім живим. Вона виражається в здатності поставити на власне місце Іншого (навіть цілий світ), не через те, що він коли-небудь поверне борг і віддячить, а тому, що життя Іншого викликає повагу і є цінністю уже саме по собі.

Конкретними формами її прояву є: 1) совість як голос Бога в душі людини, як вістка, що йде від Бога (на яку може дати, а може і не дати згоду людина), як моральна та духовна інтуїція, яку можна розвинути і наблизитися до реалізації в собі потенційного духовного Я, творча інтуїція, яка виявляє індивідуальність та безсмертність людини; 2) усвідомлення та прийняття людиною її реального сенсу та цілей життя, власні потреби, усвідомити дійсність, в якій вона живе, вчиняє, розвивається, творить, готується до зустрічі з вічністю; 3) культивування в собі обґрунтованої самодостатності; 4) прийняття способу життя та засобів, що пробуджують Віру, Надію, Любов і спонукають творити Добро, боротися зі злом, іти шляхом свободи і відповідальності; 5) відкриття перспектив подолання проблем особистісного функціонування та розвитку, творенні конкретних проектів життєздійснення; 6) умотивовування та з'ясування цілей, яким людина хоче себе присвятити, концентрувати сили на їх досягненні; 7) знання шляху відновлення духовної, психічної та фізичної енергії через трансцендентування, віру в Бога, розвитку в собі фундаментальних здатностей самовизначення, здатностей вірити, любити, творити добро, свободу і відповідальність; 8) чуйність до потреб інших людей та зміцненні себе в альтруїзмі (безкорисливості), у любові, не втрачаючи себе, свою гідність і честь; 9) схвалювання справжніх цінностей та готуванні до прийняття всього, що може реально бути для неї корисним, – аж до прийняття страждання; 10) знаходженні оптимальних шляхів внутрішньої інтеграції задля підпорядкування духовному її призначенню; 11) віра в нескінченність і кінченність свого буття. Зовні духовна ідентичність проявляється у моральних діях, вчинках, ставленнях, позиціях; 12) здатність до самопожертви, що в особливий спосіб засвідчує моральний обов'язок людини.

Становлення духовної ідентичності полягає в знаходженні цінностей внутрішнього (цінності переживань духовної та душевної суті людини, особистісних настанов і страждань) і зовнішнього світів людини (людей, їх життя, краси природи), її життєдіяльності (благодаті, творчості, одухотворених задовольень, успіху, вдачі, позицій, оцінок, ставлень). Осягнення духовної ідентичності відбувається че-

рез діалог людини із сокровенними глибинами своєї душі, з усвідомлення необхідності визначення для себе того, як вона конкретно розуміє духовні цінності – любов, добро, свободу, відповідальність, віру, істину, красу, а також прагнення до досягнення певного стану буття і до присвячення себе цьому стану.

Завдяки розвиненій духовній ідентичності очищується, гармонізується, заспокоюється душевний світ людини, вона усвідомлює свої проблеми та знаходить шляхи їх розв'язання. Наслідками орієнтації на духовне є реорганізація життєвого світу: переоцінювання автентичного, спрямованості особистості, реорганізація досвіду, виникнення ставлень до світу, інших людей, до Вічного та минушого, життя і смерті. Духовна ідентичність, зумовлює принципову незалежність людини від біологічних впливів і деструктивно-маніпулятивного впливу соціального світу та є невід'ємною властивістю повноцінно розвиненої особистості. Людина з розвиненою духовною ідентичністю більше незалежна від оточення, спрямовує свої зусилля до ідеальної мети – до вдосконалення, до спасіння.

Фундаментальною умовою становлення духовної ідентичності є відмова від розширення предметного світу і власної індивідуальності, що передбачає вихід за межі власного Я, як порив душі людини до вищого, ідеального, позаземного та духовній рефлексії. Тільки цим шляхом людина може дістатися до найголовнішого, найсуттєвішого сенсу свого життя і досягти високої душевної гармонії, найвищої радості буття. Людина, що звернулася до духовності, здатна розірвати егоцентричне коло абсурдного, обмеженого смертю індивідуального життя та надати йому високого сенсу.

Суть духовної рефлексії полягає у внутрішньому спогляданні глибин Я, стану свого серця (чистоти від пристрастей, егоїзму, гріховності), світлості ума (чистоти від гріховних помислів) та спрямованості життя на творення добра, реалізації духовного ідеалу. Завдяки духовній рефлексії відбувається духовне очищення, трансформація внутрішнього світу людини (посилення віри, любові, поява духовних станів, звільнення від гордині, пристрастей, злих намірів) через спрямування до Бога, уподібнення з ним. Надзвичайно важливі в цьому молитва, таїнство сповіді, духовні стани (трансцендентні віра, любов, свобода, безпристрасність і безмовність).

Якщо духовна рефлексія передбачає заглиблення у свій внутрішній світ та в горизонтальному – до іншого, то трансцендентування у вертикальному вимірі – до вищого, ідеального, позаземного. Тільки цим шляхом людина може дістатися до найголовнішого, найсуттєвішого сенсу свого життя та досягти високої душевної гармонії, найвищої радості буття. У такий спосіб розривається егоцентричне коло абсурдного, обмеженого смертю індивідуального життя та надання йому високого сенсу.

Духовна ідентичність не досягається вольовим чи раціональним способом, а через віру, молитву, чесноту, страх Божий, у містичному усамітненні – знаходженні людиною своєї природної основи в осмисленому зв'язку з її цілісною психологічною сутністю. У такому заглибленні людина переживає цілковитий спокій і задоволення, відкриває свою духовну ідентичність.

Труднощі становлення духовної ідентичності зумовлені трагедією буття людини на землі – боротьби між духовними поривами і природними та деструктивними соціальними силами, які відволікають від духовного. Існує небесна і земна логіка життя людини, які суперечать одна одній. Динаміка людської душі проявляється у постійному переході від божественного до соціального, психічного та суто чуттєвого, а тому, на відміну від особистісної, національної, професійної та соціальної ідентичностей, духовну потрібно постійно підтримувати, визначати і перевизначати. На цьому шляху є перешкоди: зайва людська допитливість, себелюбство, страх людей, людські вподобання, бажання.

Висновки. Духовна ідентичність людини стосується визнання єдності її тіла, душі і духу – як творіння Божого, а змістом усвідомлення, осмислення та переживання вивчення постають не тільки горизонтальні, а й вертикальні (глибинно-вершинні) виміри особистості та її психіки, шляхи вдосконалення людини і світу, зокрема, оволодіння основними здатностями людини – вірити, любити, бути вільною та відповідальною, здатною творити добро і боротися зі злом. Духовна ідентичність стосується «останньої причинності», де панує «вища причинність, тобто до тієї істоти, яка від початку містить у собі достатню причину будь-якої можливої дії [3].

Особистість з розвиненою духовною ідентичністю характеризують: 1) розвиненість духовного потенціалу – здатність любити, творити свободу і відповідальність, добро та боротися зі злом, володіти сенсом життя; 2) володіння душевним (психічним) потенціалом (особистісна ідентичність, самоактуалізованість і самореалізованість, відкритість внутрішньому світові, конструктивні переживання, постійне самопізнання, творчість, креативність, сила Я, спонтанність тощо); 3) конструктивний життєвий досвід (творення основ свого буття; вміння спілкуватися, здатність допомагати собі та підтримувати життєву рівновагу, творити власну історію, трансцендентувати, працювати з особистим часом).

Життя особистості з розвиненою духовною ідентичністю – цілеспрямоване, оптимальне за стилем; конструктивне, морально та духовно збагачене, відкрите для людей, світу, зумовлює справжню цілісність, гармонію, справжнє повноцінне життя, як в індивідуальному, так і в суспільному планах.

Несформованість духовної ідентичності зумовлює величезні проблеми у всіх сферах індивідуального та суспільного життя. В особистості виникає стан бездуховності, який проявляється в неясності

свідомості, в емоційно-ціннісній сфері – в егоїзмі, нелюбові, несвободі, відсутності сповіді та каяття; в поведінці – у творенні зла, спокусливості, егоїстичному самоствердженні, деструктивних стосунках тощо.

Література:

1. Августин Аврелий. Лабиринты души / Аврелий Августин, Паскаль Блез. – Симф. : Реномо, 1998. – 416 с.
2. Евдокимов Павел. Этапы духовной жизни: От отцов-пустинников до наших дней. (Пер. с франц. С. Зейденберга, М. Норданского). – М. : Свято-филаретовская московская высшая православно-христианская школа, 2003. – 232 с.
3. Иванчич Т. Диагностика души й агіотерапія / Т. Иванчич [пер. О. Гладкий]. – Л. : Свічадо, 2008. – 296 с].
4. Манеров В.Х. О методологии христианской психологии / В. Манеров // Слово: православный образовательный портал [электронный ресурс], – 286 с.
5. Марсель Г. Бить и иметь : пер. с франц. / Г. Марсель. – Новочеркасск : Агентство САГУНА, 1994. – 612 с.
6. Матюша І.К. Духовність та її виховання у старшокласників / І. К. Матюша // Психологія та педагогіка. – 1998. – № 3. – 164–170.
7. Несмелов В.И. Вера и знание с точки зрения гносеологии / В.И. Несмелов. – Казань, 1913. – 110 с.
8. Савчин М.В. Духовна парадигма психології / М. В. Савчин // Монографія. Наукове видання Серія «Монограф», спільний проект із ВЦ «Академвидав». – Київ. – 2013 – 247 с.
9. Савчин М.В. Методологеми психології / М. В. Савчин // Монографія. Наукове видання Серія «Монограф», спільний проект із ВЦ «Академвидав». – Київ. – 2013. – 221 с.
10. Ясперс К. Психологія світоглядів / К. Ясперс // 3 нім. Пер. О. Кислюк, Р. Осадчук. – К., Юніверс, 2009. – 464 с.